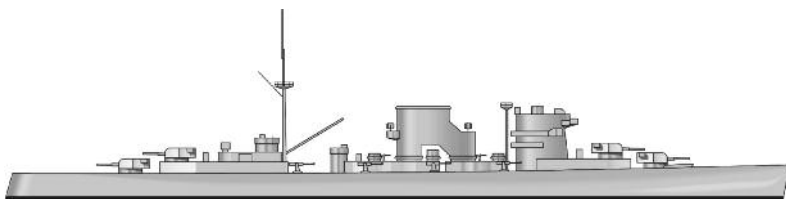

Arriba el *Canarias*

En aquest període, el fet més important de la guerra a la Mediterrània és l'entrada que hi fa, **el 29 de setembre de 1936**, el creuer *Canarias*. Aquest vaixell apareixerà sovint a les pàgines d'aquest llibre. Convé, doncs, conèixer-ne les característiques i el breu historial.

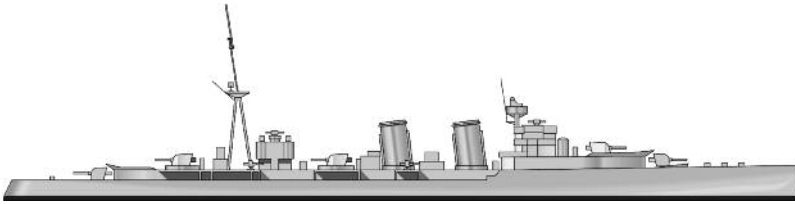
CREUER *CANARIAS*

L'esclat de la guerra es produí quan el *Canarias*, com el seu bessó *Baleares*, era a El Ferrol esperant encara l'entrada en servei. En produir-se el domini nacionalista sobre la base naval gallega, restaren en mans dels rebels aquestes dues poderoses unitats, a les quals no faltava gaire temps per restar a punt.

La construcció dels dos vaixells, de l'anomenada classe *Washington*, s'havia iniciat el 1928 i, després de diferents vicissituds, el juliol de 1936 es trobaven en un estat força avançat, especialment el *Canarias*, al qual només mancava la instal·lació de l'artilleria secundària i la direcció de tir. Per aquest motiu, foren emplaçades sis peces d'artilleria de 102 mm, provinents del vell cuirassat *España*, que venien a afegir-se a les grans peces de 203 mm ja instal·lades. El 16 de setem-

bre, el *Canarias* ja navega, a les ordres del capità de navili Francisco Bastarreche, i el 27 surt cap a la Mediterrània, acompanyat del creuer *Almirante Cervera*.

La seva missió és trencar el bloqueig de l'estret de Gibraltar, on arriben el dia 29, per tal d'afavorir el pas de reforços des d'Àfrica a Andalusia. Per fer-ho, però, s'hauran d'enfrontar amb els destructors republicans. L'*Almirante Cervera* se les heu amb el *Gravina*, encara que no aconsegueix tocar-lo, tot i disparar-li 297 canonades. Per contra, el *Canarias* encerta el seu adversari, l'*Almirante Ferrándiz*, a la segona salva i a 19 kms de distància, tot un rècord.

CREUER *ALMIRANTE CERVERA*

Els dos creuers, amb base principal a Cadis (on completen el seu armament), es fan amos de l'estret i van allargant el radi d'acció gràcies a la seva gran autonomia. Des de la base andalusina, els grans vaixells poden situar-se davant de Portbou en un parell de dies i tornar sense fer escales. En aquesta primera fase, l'aviació italiana de les Balears només servirà, llevat dels bombardeigs a Maó, per orientar els vaixells en la recerca de les naus que volen interceptar, o per evitar els encontres no desitjats. L'atac a la costa de la Península es deixa, de moment, a les falconades atrevides de l'esquadra naval.

Canoneig de Roses (30 d'octubre de 1936)

La primera d'aquestes falconades és la que fa el *Canarias* a Roses, cap a les cinc de la matinada del **30 d'octubre** de 1936. Hi dispara 41 canonades amb les peces de 120 mm. Els

danys en terra són escassos i no hi ha víctimes. L'èxit de l'agressió consisteix a deixar greument avariat el petit guardapesques *Marinero Cante*, que era al moll.

Els efectes morals de l'atac, però, són molt més grans que els materials. L'aparició del *Canarias*, amb la seva aurèola tan ràpidament formada de poder i d'eficàcia, deixa una impressió penosa i obre el pas a tota mena de rumors, fins i tot en llocs allunyats de la zona afectada. A Barcelona, i cap al vespre del mateix dia, comença a córrer la veu que els nacionalistes desembarquen a Roses. La brama s'escampa i s'ageganta a través dels múltiples comitès locals existents. Amb l'esverament i la ràbia es produeixen diverses execucions sumàries de presos, fetes pels "elements incontrolats" que encara són una plaga a la rereguarda republicana. Només l'endemà reneix la serenitat, quan un comunicat oficial divulga l'abast exacte de l'atac de Roses.

Joaquim Renart descriu la gran commoció popular produïda a Barcelona amb aquesta anotació al seu diari¹:

La passada nit vam passar un bon tràngol. Es van sentir trets pel carrer, cops de clàxon d'auto, gent als balcons, moviment a l'escala dels veïns... Els del primer pis ens van dir que la ràdio acabava de donar la notícia que un vaixell facciós havia bombardejat Roses. Invitats a escoltar la ràdio a casa seva, vam sentir com la Generalitat donava una nota viril sobre l'intent d'atac i anaven cridant a tots els militants de les organitzacions perquè es presentessin tot seguit. Els del ram de la construcció amb pics i pales, els d'Estat Català, els de la UGT i els diversos sindicats.

Així i tot, les condicions d'indefensió del litoral enfront de vaixells d'aquesta categoria resultava més que evident. Els vells canons que s'anaven instal·lant per a la protecció de costes només allargaven 9 km gràcies a trucs forçats. Els antiquats hidroavions eren massa lents per afrontar la formidable artille-

ria d'un *Canarias* i, en el supòsit de fer-ho amb èxit, només podien llençar-li unes bombes de joguina. Quant a vaixells propis, un cop retirats d'aquestes aigües els que serviren de suport principal a l'expedició a Mallorca, restaven únicament pesquers amb armament de fortuna i unes poques unitats de per riure. Pel que fa als pesquers armats, el més gran dels coneguts a Barcelona era de 339 tones, i l'armament es limitava a metralladores o canonets de 47 mm, encara que un d'ells embarcaria, per excepció, una peça de 101 mm. A part d'aquestes naus, que només podien servir de guaita o per abordar un mercant indefens, hi havia en aquesta època en aigües catalanes un torpediner, un guardapesques, un remolcador i un parell de llanxes, usades normalment per a repressió del contraban. Tot plegat no res, ni tan sols per a un vaixell de la categoria d'un destructor. Els creuers ho tenien facilíssim.

Atac naval fallat contra Barcelona (10 novembre 1936)

Poc després es produeix una acció que és, en realitat, el primer atac sofert per la ciutat de Barcelona. Per les seves característiques, que veurem tot seguit, es tracta d'una mena d'agressió fantasma, que no deixarà cap record a la ciutat, no pas per efectes de l'oblit sinó perquè, al moment mateix d'esdevenir-se, passa gairebé desapercebuda de tothom. De tota manera, les intencions i fins l'eufòria sense fonament dels qui realitzen l'escomesa no deixen cap lloc a dubtes: aquest és el primer atac directe a la capital catalana.

Un diari de bord oficiós redactat al mateix *Canarias*, corresponent al **10 de novembre** de 1936, ho il·lustra clarament²:

Anochecía, y al verse nuevamente las luces de Barcelona el teniente de navío Mario Romero lo comunicó al puente.

Eran las seis y media cuando ordenaron por el alta-

voz: “*Que nadie se acueste, pues a las nueve se tocará zafarrancho de combate*”. Esta noticia produjo gran alegría, por confirmarse la noticia de que íbamos a bombardear la capital catalana.

Al dar las ocho se veían estupendamente las luces de la gran ciudad.

Tocaron zafarrancho a las nueve y media. Se iba a centrar el tiro sobre Montjuich...

...Iniciamos el fuego a las diez de la noche, y como tiramos a barlovento, sentíamos un vaho caliente en la cara y un acre olor a pólvora, y, a pesar de cerrar los ojos, notábamos vivo resplandor.

Nos retiramos y, como de costumbre, lo hicimos con las luces apagadas. Hicimos rumbo Norte, observando que se iban apagando las de Barcelona. Un potente reflector escrutaba en la oscuridad, buscándonos.

...Buenas noches, Pajarito Companys.

Entre els tripulants del creuer en tenim la confirmació en el dietari d'un mariner³:

Día 10: ...a las 13,10 h. vemos la costa catalana, y una hora más tarde, R. Rey comunica al puente que se ve el Tibidabo. Un crucero francés hace por las inmediaciones de Cataluña ejercicios de tiro al blanco, causándonos esto decepción, pues nuestro objetivo era llegar a Barcelona de sorpresa, y tirarles unas “píldoras” pero ya había dado el chivatazo; continuamos cerca de tierra y luego damos vuelta, pues el crucero francés avisó nuestra presencia y nuestro plan de bombardeo se vino por los suelos.

Al dar la vuelta, el Comandante mandó extremar la vigilancia, porque es fácil que nos manden aviones de bombardeo desde Barcelona.

Nos acercamos a las Islas Baleares, pasando muy cerca del crucero francés, sin duda, para hacerle ver

que íbamos con rumbo opuesto a Cataluña, pero tan pronto desapareció de nuestra vista, nos dirigimos a toda velocidad a la costa catalana. A las 20 h. se ve el resplandor de las luces de la ciudad de Barcelona.

A las 21,35, se toca zafarrancho. Sobre la parte más alta, se ven las luces de Montjuich, en cuya base están los gasómetros, que son los que constituyen nuestro objetivo. El darles es cuestión de suerte, ya que no se ven, y se tira por cálculo, haciendo la puntería entre 2 farolas bastante distantes una de otra. Desde luego no será de mucho provecho el efecto de los cañonazos, pero sí lo que significa entrar en el puerto de Barcelona.

Sube al puente el Almirante, y nos recomienda que a la voz de fuego cerremos los ojos porque tira contra viento, y el fogonazo puede cegarnos. Estamos a 14.000 m; con la venia del Almirante, el tercero da la orden de tirar 5 cañonazos por torre, menos la torre 2 que sólo tirará 4. A las 22 h, se tira el primer cañonazo, pero no se ve el fogonazo, y los técnicos opinan que debió caer detrás de la ciudad. Se acorta la distancia, y se ven unos fogonazos cerca de la farola de Montjuich.

Què va passar a Barcelona? En veritat, no res. Emparat per la fosca, el creuer s'acostà sense ser vist ni sentit, però es veu que ho va fer massa poc. Malgrat el llarg abast de la seva artilleria, les granades caigueren a mar i encara a bona distància de les platges. Tot plegat constituí per a la ciutat una fressa confusa i apartada, inofensiva i poc duradora, sentida només en alguns barris. No hi hagué cap senyal d'alerta general. L'atac és tan inesperat que Ràdio Barcelona continua la seva programació durant aquest.

La impressió vaga és ben reflectida per la corresponent anotació de dietari que li dedica T. Caballé Clos⁴:

A las diez y cuarto de la noche cundió cierta alarma en la ciudad, efecto de haberse percibido el eco de unos

cañonazos al parecer lejanos. Se dijo oficialmente que un guarda costas había disparado once cañonazos sobre un buque sospechoso que navegaba con las luces apagadas.

Aquesta primera agressió a Barcelona resulta, doncs, tan mal feta que, a més de no produir-hi cap efecte, resta a penes percebuda, de manera que ni la gent que la sent no s'adona del que passa.

L'actuació poc reeixida del *Canarias* a la capital catalana, altrament inadvertida, no entela gens el seu prestigi d'eficàcia, que creix merescudament en dates immediatament posteriors.

Prova antiaèria a Barcelona (19 de novembre de 1936)

El reconeixement del govern nacionalista del general Franco, el dia 18 de novembre, per part d'Itàlia i Alemanya, exclou en tot cas qualsevol il·lusió sobre la immunitat futura de les costes catalanes en general, i de Barcelona en particular, davant uns atacs que no deixarien de presentar-se quan l'aviació de Mallorca se sentís prou forta per afrontar un risc major de pèrdues. Tot és qüestió d'esperar reforços i que el comandament nacionalista no reclami els aparells a la Península, on progressa notablement.

A Barcelona, malgrat l'escassetat de mitjans, els preparatius s'avancen dins el quadre ja descrit. Progressa la instal·lació de reflectors, perquè és sabut que els Savoia S.81 que hi ha a Mallorca són ben aptes per als atacs nocturns.

A *La Vanguardia* del 6 de novembre es publica tota una pàgina gràfica com a divulgació visual de les instruccions que cal seguir en cas d'alarma aèria.

Els diaris anuncien finalment un exercici de prova pública, adreçat a tota la població de la capital, per a la nit del **19 de novembre** de 1936. Serà un simulacre general d'aplicació de les mesures dictades el 26 de setembre per la conselleria de

Defensa de la Generalitat. Ja al capvespre, les ràdios emeten avisos recordant la imminència de l'assaig.

A dos quarts de dotze de la nit, es dóna el senyal. Les sirenes engeguen el crit d'alerta. Tot l'enllumenat públic i particular s'apaga. S'interromp de seguida la circulació de vehicles de transport públic i privat. Els serveis que depenen de Defensa Passiva es posen en estat d'emergència. Mentre els xiulets dels vigilants i els clàxons espontanis prolonguen per una estona l'avís de les sirenes, els ciutadans s'instal·len als primers refugis o, més generalment, al punt més baix de cada edifici. Del carrer arriben sovint advertiments vigorosos, alguna finestra mal tancada deixa passar la mitja claror de les llanternes o espelmes que usa la població per baixar als seus recers i per estar-s'hi mentre durarà l'alarma. Els espectacles ja havien suspès les sessions nocturnes, aquest dia, davant la perspectiva coneguda i esperada amb veritable expectació. La ciutat queda en perfecta quietud i absolut silenci. Enmig d'aquest silenci impressionant, se sent només, per les calçades totalment expedites, el pas dels cotxes de patrulla de Defensa Passiva, d'algunes ambulàncies i fins d'algun camió dels bombers, que transiten per comprovar la pròpia facilitat de moviments en una ciutat totalment privada de qualsevol altra circulació.

Els reflectors fan córrer pel cel raigs de llum poderosos, que constitueixen un espectacle nou per a qui el pot contemplar.

Els barcelonins es prendran molt seriosament aquesta prova, amb una mena de sòbria complaença en una actitud de rapidesa i de disciplina per al compliment de les consignes rebudes.

A mitjanit, amb repetició de sirenes i xiulets, acaba l'assaig. Joaquim Renart en deixa constància al seu diari⁵:

A l'hora fixada, se sentiren sirenes i botzines, s'apagaren els llums i al carrer només se sentien els autos de control i els dels bombers. Els reflectors funcionaven, només s'endevinava alguna cigarreta encesa al portal de

la porteria, i el llum de la cantonada de can Carreras, que romania encès, donava un aspecte mes desolat al conjunt del carrer. (...) A les dotze tornaren els llums i la gent es ficà al llit. Les proves sempre són bones i són un deure, però, ai la mare!, com ens espaterrarem quan vingui l'enemic!

Els barcelonins no hauran d'esperar gaire per a comprovar-ho però, de moment, els resultats del simulacre són considerats molt satisfactoris. Només es comprova una petita deficiència: en alguns llocs de la ciutat les sirenes no se senten prou bé. Els diaris, l'endemà, ho fan observar així mateix.

Altres precaucions (novembre-desembre de 1936)

En aquests dies és encara bastant incompleta la instal·lació de sirenes potentíssimes, que depenen directament de la Junta de Defensa Passiva. Per estendre l'alarma en una àrea tan extensa i poblada com la de Barcelona, cal refiar-se sempre no sols dels tocs de xiulets dels vigilants, sinó també del so supletori de les sirenes particulars, a les quals s'encomana una actuació complementària.

El **26 de novembre** la Junta de Defensa Passiva distribueix la nota següent:

Fent ús de les atribucions que em són competents com a delegat de l'Ajuntament a la Junta de Defensa Passiva contra els atacs aeris, vinc a disposar que totes les fàbriques, entitats bancàries i tots els altres establiments que tinguin instal·lades sirenes, han de fer-les funcionar al moment que les sirenes oficials donin el senyal d'alarma.

El conseller-regidor delegat, Muñoz

És clar que la confiança d'aquesta missió, que recau en múltiples iniciatives privades, comporta un risc elevat d'usos impropis i, en conseqüència, d'una falsa alarma transmesa en cadena. Aquesta és la raó de la divulgació simultània d'un ordre de la conselleria de Defensa:

Totes les fàbriques i els tallers que normalment usin sirenes per als relleus dels treballadors s'abstindran de fer-les sonar, tant de dia com de nit, per tal d'evitar alarmes sense fonament.

Pel contrari, les faran sonar tan aviat com ho facin les sirenes oficials.

Joaquim Renart ens explica d'altres precaucions preses per les autoritats, i ja evidents el **28 de novembre** de 1936:

Als carrers de Barcelona on hi ha il·luminació de gas han pintat els vidres dels fanals de color blau per precaució a un bombardeig aeri dels facciosos. El passeig de Gràcia fa tot l'efecte d'un pessebre. La llum blava dels fanals amb la blanca dels aparadors i altres llums li dóna un aspecte especial.

La Generalitat i la Defensa Passiva de Catalunya marquen amb una certa anticipació el camí que seguiran, en altres llocs, els serveis que depenen del Govern de la República. La premsa del **2 de desembre** informa que a València es comencen a prendre mesures antiaèries.

Això concorda amb l'arribada, a la darrer dia de novembre, de la primera partida de peces antiaèries per al bàndol republicà. En seguiran d'altres durant els mesos següents. Sembla que la Generalitat no es beneficia gens, o si de cas serà molt poc, d'aquestes successives remeses de material modern. Bé és veritat que cal atendre les necessitats del front i de moltíssimes ciutats de la rereguarda. El litoral mediterrani absorbirà una part apreciable del nou material, però l'estesa que va de

Portbou a Màlaga és prou vasta perquè costés molt d'arribar a unes instal·lacions decoroses en tots i cada un dels punts més amenaçats. En aquest aspecte, el Govern de la República donaria una gran preferència a Sagunt, on concentra moltes bateries per cobrir els Alts Fornos. Llevat d'aquest cas d'atenció privilegiada, que no deixa de tenir la seva lògica, sembla que la ciutat de València és la que resulta sempre més afavorida, precisament per ser la seu del Govern, mentre que les ciutats del Principat, com Barcelona, resten encara durant mig any més abandonades del tot o quasi del tot a instal·lacions rústiques i d'emergència.

El dia **4 de desembre de 1936**, tècnics de les conselleries d'Obres Públiques i de Defensa inspeccionen diverses obres realitzades a Barcelona i als seus voltants per prevenir els perills d'un desembarcament. Aquesta possibilitat, que tanmateix no es considera immediata, encara no ha estat descartada.

El mateix dia *La Humanitat* publica una nota de Defensa Passiva excloent l'ús com a refugi antiaeri dels soterranis de les entitats bancàries, així com els d'aquells llocs on hi hagi emmagatzemades matèries explosives o inflamables:

El Conseller-Delegat de l'Ajuntament per a l'organització de la Defensa Passiva fa públic que per a l'habilitació de refugis col·lectius han de refusar-se els soterranis d'entitats bancàries, així com també tots aquells llocs on es trobin emmagatzemades matèries explosives o inflamables. També cal dictar i prendre les disposicions convenients pel que respecta als segons, amb el fi que reuneixin les màximes condicions de seguretat.

La ciutadania seguirà aquesta i altres indicacions preventives de les autoritats, com explica J. Renart el dia 5 de desembre de 1936⁷:

La gent comença a posar tires de goma als vidres dels balcons i als mobles per por de la trencadissa i per pre-

caució enfront dels bombardeigs. No tan sols s'evita que el vidre es pugui trencar, sinó que pugui fer-nos mal en saltar. Diuen que les cases que venen tira es fan la barba d'or. Tothom va amb el rotllo de tira engomada. I ja es comencen a veure variades combinacions sobre els vidres, en forma quadrada i en totes les formes geomètriques, per pisos i botigues i porteries. Barcelona està prenent un nou aspecte de ciutat engomada i en ella podem endevinar també el bon gust de les persones. Perquè es veu cada barroeria!

La Vanguardia del **7 de desembre** insereix una entrevista amb el conseller de Defensa, Díaz Sandino, i el seu valuós sotssecretari, Vicenç Guarner. El primer es mostra optimista respecte a eventuals bombardeigs contra Barcelona. Diu que només dos vaixells enemics, els creuers *Canarias* i *Almirante Cervera*, estan en condicions d'ambicionar el canoneig de la capital catalana, pensant segurament que el poc calibre artiller d'altres unitats les obligaria a una aproximació massa exposada al foc de costa. Quant a atacs aeris, els considera improbables, perquè el front de Madrid acapara l'aviació enemiga. També exposa Díaz Sandino el seu parer que Barcelona serà declarada ciutat oberta. Guarner, en la mateixa entrevista, s'absté naturalment de contradir el seu superior però s'expressa amb molta més reserva. S'endevina el seu recel d'un futur reforç substancial dels efectius enemics, reforç que desembocarà en una actitud més agressiva contra la rereguarda.

Activitat naval el desembre de 1936

Per contrarestar el perill del *Canarias* i l'*Almirante Cervera*, el Govern de la República disposa la sortida de Cartagena del creuer lleuger *Méndez Núñez* i dels destructors *Gravina* i *Sánchez Barcáiztegui*. Aquesta esquadrilla naval republicana

fondeja a Barcelona, fet que dissuadeix el *Canarias* de tota acció contra la ciutat. Tanmateix, el gran creuer nacionalista actua contra diversos punts de la costa amb el suport de l'Aviació Legionària italiana de Mallorca. Així, el **14 de desembre** el *Canarias* ataca i enfonsa el mercant soviètic *Komso-mol*, el mateix dia que l'aviació italiana efectua la primera acció de bombardeig sobre la costa catalana, concretament contra el pont ferroviari que uneix Portbou amb la frontera francesa. El mateix objectiu és atacat pel *Canarias* el **20 de desembre**.

En aquestes dates donen els primers senyals de vida alguns submarins, que efectuen missions d'observació i d'agressió contra vaixells de la República o dedicats a aprovisionar-la. D'on surten aquests submarins? Com ja hem vist, els nacionalistes no en tenien cap en començar la guerra, ni tan sols en construcció, i no en posseiran oficialment fins al 20 d'abril de 1937, data en què els italians *Archimede* i *Torricelli* són posats en servei, sota els noms inicials de C-3 i C-5, i els posteriors de *General Mola* i *General Sanjurjo*. Tot submarí actuant contra la República, abans de la data esmentada, havia de ser una unitat italiana, en una actitud insostenible des de tots els punts de vista. El govern legal qualificava aquests submarins de "pirates", amb estimació ben correcta en termes de dret marítim, ja que Itàlia no havia declarat formalment la guerra a la República.

Nou conseller de Defensa

El president de la República espanyola, Manuel Azaña, havia arribat a Barcelona, escapant del setge a què estava sotmesa Madrid, el 19 d'octubre de 1936. D'altra banda, el Govern de la República, reconstituït el 5 de novembre amb Largo Caballero com a president del Consell i titular del ministeri de la Guerra, deixa també Madrid, tot seguit, per traslladar-se a València.

El **17 de desembre** també hi ha canvis al Govern de la Generalitat. En destaca la substitució de Felip Díaz Sandino, com a conseller de Defensa, per Francesc Isgleas, un home de la CNT, sindicat que manté el predomini al Govern, alhora que els comunistes del PSUC hi reforcen posicions. La designació d'Isgleas, poc conegut fins ara i profà en qüestions militars, resulta una sorpresa per a tothom. No hi ha dubte que és el fruit d'un regateig de conselleries entre les principals forces (ERC, CNT i PSUC) que figuren a la Generalitat.

Vicenç Guarner, sotssecretari de la conselleria i militar eficient, rep el nomenament de Francesc Isgleas amb malafiança, encara que més endavant li reconeixerà unes virtuts gens menyspreables. És significatiu el judici favorable que al capdavall li dedica Guarner⁸:

Francisco Isgleas era el verdadero prototipo del obrero catalán, lleno de moderación y buen sentido. No era elocuente, como García Oliver, ni captaba como él rápidamente los asuntos; pero resolvía con cordura las situaciones y procuraba pedir información y enterarse de todo. Se había distinguido como organizador en los ámbitos sindicales, y acreditó valor personal más tarde en acciones militares en que estuvimos juntos. (...) Hice con Isgleas sincera amistad y me formé un excelente concepto de ese modesto trabajador catalán, instalado por las circunstancias en un cargo completamente ajeno a sus anteriores y tal vez futuras actividades, que desempeñó con tino y con juiciosa prudencia.

Una de les primeres preocupacions havia de ser aleshores l'afany de constituir una acceptable defensa antigasos. Es temia, lògicament, que, com a la guerra 1914-1918, els contendents acabarien per usar gasos asfíxians, possiblement també sobre la rereguarda. L'aprensió era gran i molt comprensible, encara que els esdeveniments la farien, per sort, sobrerar. També a començaments de la Segona Guerra Mundial,

on en acabat no serien usats gasos, la preocupació fou extraordinària en aquest aspecte. Les indústries de guerra de Catalunya fabriquen en gran quantitat caretes antigàs, unes 100.000 fins al mes de setembre de 1937.

Dins la mateixa línia hi ha una dada ben significativa. Es tracta de l'anunci aparegut a la premsa a mitjan gener de 1937, pel qual les farmàcies són advertides que ja poden retirar dels proveïdors habituals, perquè han estat elaborats en nombre suficient, els productes "Z" per al tractament de gasejats, d'acord amb la fórmula donada pel Consell de Sanitat de Guerra.

Dins l'extrema escassetat de mitjans i de l'obligada improvisació, i malgrat la neta preferència que reclama el front aragonès, abunden doncs les mostres d'un esforç intel·ligent i accelerat per anar preparant la rereguarda per a una ofensiva de bombardeig que, a la curta o a la llarga, és considerada indefectible pels qui observen la problemàtica de guerra amb comprensió i objectivitat. La Generalitat —com abans el Comitè de Milícies Antifeixistes— només troba sempre un obstacle insuperable en l'actitud tancada del Govern de la República, que monopolitza lògicament (en monopolitzar la representació internacional també segons l'Estatut d'Autonomia de Catalunya) la importació de material de guerra ja fabricat, especialment d'artilleria i aviació, que resten per damunt el nivell del tràfic no estatal d'armes. L'actitud negativa del Govern Republicà no es deu únicament a una qüestió de gelosia de competències, o de ressentiment per la creació a la Generalitat d'una conselleria de Defensa no gens previsible en el marc de l'Estatut (perquè tampoc s'hi preveia una guerra civil, ni la llarga inoperància del ministeri republicà competent). Hi ha en tot moment un recel hostil per veure armar-se Catalunya o perquè aquesta emprengui iniciatives que sempre es consideren pròximes al "perill separatista". Sense entrar en detalls, recordem només fets tan significatius com el d'ordenar l'evacuació immediata de Mallorca sota pena de perdre-hi l'imprescindible suport de l'esquadra republicana, o el de deixar caure en mans dels nacionalistes les

indústries bèl·liques de Toledo abans que consentir-ne l'evacuació a Catalunya, oferta del tot preparada per la Comissió d'Indústries de Guerra catalana. No cal detallar la incessant acció del Govern de la República per absorbir i fins escanyar la improvisada però eficaç indústria bèl·lica catalana, en un procés decidit que va de la primavera a la tardor de 1937 i que perjudica notablement, en definitiva, els recursos industrials del bàndol republicà. Recordar-ho ve a tomb per deixar clares les raons per les quals la conselleria de Defensa, prou competent i activa, no pogué aconseguir mai, durant la seva existència, disposar de recursos artillers i aeris d'acord amb les circumstàncies.

Actuació de les forces aèries de Mallorca

Com ja hem dit al primer capítol, les forces aèries nacionalistes de les Balears, després del fracàs de l'expedició republicana, restaren compostes per sis Savoia S.81, que formaven la 251a Esquadrilla de Bombardeig Pesat, tres caces Fiat CR-32 i un hidroavió Savoia S.55 de llarga autonomia.

Aquests aparells es dedicaren a un servei bastant intens de missions rutinàries sobre el mar, en vistes a prevenir qualsevol nova sorpresa a Mallorca, i a orientar i protegir el poc trànsit marítim que tenia l'illa, trànsit que custodiaven també els vaixells de guerra italians que solcaven la Mediterrània i que entraven sovint a Palma i Eivissa.

Organitzats del tot els serveis a l'aeròdrom de Son Sant Joan, els S.81, generalment per parelles, havien efectuat molts atacs contra Menorca, desafiant les grans defenses antiaèries de la base aeronaval de Maó.

El **14 de desembre de 1936**, a tres quarts de dotze de la nit, es produeix a Barcelona la primera alarma aèria. Tanmateix, és només de tipus preventiu, i encara d'origen relativament llunyà. Després es revela que aquesta alerta, amb una durada aproximada de mitja hora, ha estat deguda a un avís de Tarra-

gona, prop de la qual han passat aparells sense deixar caure cap bomba. Quant als efectes de l'alarma a la capital catalana, la premsa diu que la gent ha respost bé a les indicacions existents, però que les sirenes continuen sentint-se poc en diversos barris.

Fins a la darrereria de 1936, a les Balears com als altres fronts, es va recórrer al subterfugi de considerar l'aviació italiana com a pertanyent a la legió estrangera, però finalment es parla ja sense eufemismes d'Aviació Legionària italiana, i a Itàlia se'n fa una propaganda triomfalista.

Per aquest temps els alemanys de la Legió Còndor semblen estudiar la instal·lació d'una esquadrilla a Pollença, fet important que no tindrà tanmateix una aplicació plena i efectiva fins al febrer de 1937.

Continuen els tempteigs sense presses

El **7 de gener de 1937** se'n va de Barcelona l'esquadrilla republicana que s'hi havia estat gairebé un mes. El *Canarias* i l'*Almirante Cervera* ho aprofiten per tornar a atacar, ara ple-gats, el pont internacional de Portbou. Aviat, però, l'esquadra nacionalista de la Mediterrània es concentra a Andalusia per donar suport a l'ofensiva sobre Màlaga, que cau el 8 de febrer de 1937. D'aquesta manera, les aigües catalanobalears passaran força temps lliures de l'amenaça naval d'aquests vaixells, encara que no d'altres, ja que els atacs navals continuen durant la resta de gener i bona part de febrer. Segons tots els indicis, els responsables havien de ser diverses unitats de la flota italiana, ja ben suspecta per accions de submarins al·ludides abans.

Aquestes accions semblen lligar també amb una agressió naval soferta per Barcelona el dia **18 de gener** de 1937 a un quart de tres de la matinada. El comunicat oficial l'atribueix a un vaixell nacionalista escortat per tres d'estrangers, el pavelló dels quals no fou distingit. També diu que les canonades

són efectuades a 8 milles de la costa (la qual cosa sembla indicar una artilleria de creuer), i que dos vaixells republicans de vigilància han replicat durant un quart d'hora fins que els agressors s'allunyen. Més tard surten avions de reconeixement. L'alarma ha funcionat bé i, per prudència, no és aixecada fins a dos quarts de quatre, quan feia estona que els vaixells havien desaparegut.

El canoneig és breu i innocu. Només han caigut algunes granades en descampat, sense danys apreciables, a la zona del Port Franc i cap al Prat.

En realitat, pel que se sap ara de la situació dels vaixells nacionalistes, devia tractar-se de quatre naus estrangeres, una de les quals disparà, possiblement el submarí italià *Torricelli*, i provocà en les autoritats la suposició que aquesta unitat era espanyola.

El **23 de gener** de 1937, a la una i set minuts de la matinada, es produeix a Barcelona la primera falsa alarma. Distingim les falses alarmes, mancades de tot fonament, de les alarmes preventives, en què el perill no arriba a materialitzar-se sobre la ciutat però es presenta com una eventualitat certa, mereixedora de precaucions. En aquest segon cas tenim l'esmentada alarma de la nit del 14 de desembre anterior.

Per causes desconegudes sonen xiulets, i tot seguit se n'afegeixen d'altres i algunes sirenes. Aquesta vegada no s'apaguen els llums i la ràdio s'afanya a dir que no hi ha perill.

Durant tot el mes de gener no hi ha cap atac aeri al litoral català.

El **9 de febrer** de 1937, poc abans de tres quarts de cinc de la matinada, un vaixell no identificat, segurament petit, dispara nou obusos de poc calibre contra Barcelona, amb una freqüència de tir bastant espaiada, perquè els trets es prolonguen durant un bon quart d'hora. Tots cauen a la zona del port, sense danys d'importància. Dues granades rebenten tanmateix al moll de Ponent, justament al costat dels petrolers *Campeador* i *Zorroza*, que són l'objectiu aparent i es troben aquí, respectivament, per descarregar petroli i per carregar

olis pesats. Es tractava d'un dels submarins misteriosos, si no era sempre el mateix, disparant des de la superfície amb canó de coberta? Sembla que sí. Franco Bargoni, en el seu llibre *La participación naval italiana en la Guerra Civil Española (1936-1939)* atribueix l'atac al submarí *Ettore Fieramosca*.

La ciutat viu la situació amb desconcert. Així ho anota Joaquim Renart⁹:

Vora les cinc del matí s'han sentit al lluny algunes canonades. Després, xiulets i sirenes han començat a donar el senyal d'alarma. I corre-cuita cap al refugi del primer pis. Al cap de poc, la ràdio deia que tothom podia recollir-se i que havia estat una falsa alarma. Caldria no abusar de les "falses alarmes" perquè hi haurà gent refiada que no farà cabal el dia o la nit que, de veres, els facciosos facin una de les seves.

En aquesta ocasió, per bé que funcionen les sirenes, la llum, incomprendible, no s'apaga. El fet és remarcat per la premsa.

L'endemà, dia 10, *La Vanguardia* publica la notícia sobre aquest incident:

Sobre las cuatro cuarenta de esta madrugada han sonado unos disparos, diez o doce cañonazos que procedían del mar. Según declaraciones de la tripulación del guardacostas "Manuel Hiza" que se encontraba en aquellos momentos fuera del puerto, la dirección de los proyectiles era de 45 grados sudoeste, sin poderse divisar el barco que los disparaba. Más tarde el personal de la Comisaría del Puerto, hechas las averiguaciones pertinentes, manifestó que, según parecía, los proyectiles iban en dirección al muelle del contradique, contra un barco petrolero anclado en el puerto llamado "Campeador", cargado de gasolina, y seguramente también

contra un barco cargado de aceites pesados, llamado “Zorroza”.

Dos de dichos proyectiles cayeron al mar, levantando una gran bomba de agua que llegó hasta las cubiertas de los citados barcos. Los disparos no hicieron el blanco que, al parecer, perseguía al barco agresor.

A las siete de la mañana se continuó de nuevo la información, teniendo que esperar a dicha hora por la oscuridad que reinaba en el muelle durante toda la noche, y se pudo comprobar que otro de los disparos había dado en la defensa del muelle de Poniente, situada entre los dos barcos petroleros.

El mateix dia 9, i ja en ple dia, se sent des d'alguns indrets de Barcelona el retruny llunyà d'una explosió al mar. Se sap després que és una bomba llançada per un hidroavió republicà. No és facilitada cap nota oficial sobre la qüestió. El diari *La Humanitat* explica que tant podria haver estat un exercici com l'intent de destruir un submarí.

L'endemà, **10 de febrer**, a la una de la matinada, un vaixell enemic però desconegut, a 5 o 6 milles de distància, fa foc creuat sobre els antics dipòsits de la CAMPSA, al Morrot. No produeix danys ni víctimes. L'alarma sona oportunament i no cessa fins a les dues, per prudència. Un canoner republicà contesta des del port. Altre cop podria ser un submarí.

El mateix dia 10, el conseller-delegat M. Muñoz Díez, representant de l'Ajuntament a la Junta de Defensa Passiva, signa unes “Instruccions per al cas de bombardeig” que confirmen i amplien les ja publicades. El comunicat, que la premsa reproduirà els dies 12 i 13, diu així:

Ban de l'Ajuntament de Barcelona, Servei de Defensa Passiva Antiaèria. Instruccions per al cas de bombardeig:

1. Aquestes instruccions seran d'estricta compliment per part de tots els ciutadans de Barcelona.

2. La senyal d'“Alarma” serà feta amb potents sirenes, que l'Ajuntament de Barcelona té instal·lades a diversos llocs de la ciutat. També s'han mobilitzat sirenes als bancs, fàbriques, etc., per tal que contribueixin al mateix fi en cas de necessitat. Els autos, motos, camions i camionetes que es trobin a la via pública hauran de fer sonar llurs clàxons. Així mateix, els serenos, vigilants i patrulles de control tocaran llurs xiulets d'alarma.

3. Al senyal d'alarma, s'apagaran tots els llums, per tal d'evitar que aquests serveixin de punt de guia a l'enemic. Si durant el bombardeig es veiessin llums en alguna casa o lloc, s'avisarà tot seguit l'autoritat més propera (advertim que aquest manament serà “severament” castigat).

4. Els comerços procediran, amb tota rapidesa, a llur tancament, i el públic que en ells hi hagi es refugiarà a la rebotiga.

5. No podrà ésser forçada cap porta del Metro ni de cap altre edifici, encara que es trobi tancada, si no hi ha el rètol i la sageta que indica “Refugi”.

(...)

10 de febrer de 1937

El conseller delegat M. Muñoz Díez

Estanislau Torres ratifica la posada en pràctica d'aquestes instruccions¹⁰:

Per anunciar el perill de bombardeig, a més del so de les sirenes (els primers temps, almenys), els vigilants i serenos tenien l'obligació de fer sonar els xiulets. Però el so que feia posar més la pell de gallina, més que les sirenes, més que els xiulets dels vigilants i serenos, més que el rum-rum dels avions i més que l'estrèpit de les bombes, eren els glapits —desesperats— dels gossos.

El bombardeig naval del 13 de febrer de 1937

L'atac

El record dels bombardeigs de Barcelona s'ha anat transmetent fins ara com una mena de tradició oral. Això vol dir que en resten sovint versions substancialment alterades, en les quals els vells rumors i la memòria massa allunyada arriben a produir unes creences del tot falses.

L'atac naval del **13 de febrer** de 1937 ha estat sempre un dels més famosos entre els soferts per Barcelona. Potser és el més recordat després de l'aterridora incursió aèria del 17 de març de 1938.

Aquest atac del 13 de febrer de 1937 ha restat en el record dels barcelonins, i per antonomàsia, com “el bombardeig del *Canarias*”. També és general la creença, passats els anys, que es tracta del primer bombardeig sofert per Barcelona.

En realitat, com veiem de seguida pel fil de la relació exposada fins ara, el canoneig del 13 de febrer és el cinquè dels soferts per la capital catalana, després de l'innocu i gairebé inadvertit del 10 de novembre de 1936 —degut, aquest sí, al *Canarias*— i dels més consistents però al capdavant inofensius, registrats els dies 23 de gener i 9 i 10 de febrer de 1937. El bombardeig del dia 13 de febrer, però, és el primer que causa víctimes, a més d'una impressió formidable per haver fet blanc en ple nucli urbà i perquè, en aquestes condicions, les característiques especialment sorolloses dels atacs navals resulten veritablement apocalíptiques per a tots els qui resten en una relativa proximitat, ja no de la zona dels impactes, sinó de les llargues trajectòries damunt zona poblada.

Quant al fet d'atribuir l'agressió al *Canarias*, ja veurem que es tracta d'una veritable impossibilitat material.

Sembla que el vaixell era situat davant de Barcelona a nivell del Poblenou, per la part ja pròxima al pont de Marina. El tir anava adreçat en tot cas a un objectiu clarament perceptible i situat a la part alta de l'Eixample, on aquest es confon una mica desigualment amb la barriada de Gràcia. Aquest objectiu és la

fàbrica Elizalde, dedicada a la fabricació de motors d'aviació, bombes aèries i mines submarines. En aquest temps, encara que no absorbida encara pel Govern de la República, que vol sostreure-la de la Comissió d'Indústries de Guerra de Catalunya, la factoria és ja molt mediatitzada pel Govern de València, que n'absorbeix tota o quasi tota la producció.

La casa Elizalde s'alçava en una gran extensió de terreny a l'esquerra del tram superior del passeig de Sant Joan entre els carrers de Rosselló i Còrsega, ja bastant més amunt del monument a mossèn Jacint Verdaguer que hi ha a la cruïlla del passeig amb l'avinguda Diagonal. Més o menys coincidents amb l'espai ocupat per la fàbrica Elizalde són els blocs enjardinats edificats allí per la Caixa de Pensions, ja molts anys després d'acabada la guerra.

Vegem com es descabdella l'atac: a tres quarts de deu de la nit, sense que hi hagi hagut cap senyal d'alarma ni, per tant, apagament de llums, se senten uns trons llunyans, seguits dels quals van naixent uns bronzits que augmenten ràpidament de volum per convertir-se en uns xiulets esgarrifosos, que solquen el cel de la ciutat i s'extingeixen amb explosions sinistres. Aquesta tremenda impressió acústica colpeix els ciutadans d'una franja molt ampla de la ciutat, que podem estimar més o menys coincident amb la vasta extensió de l'Eixample, afegint-hi els barris vells que separen aquest del mar i encara el Poblenou, Sant Martí i el Clot.

Passada la primera rastellera d'explosions comencen a sonar les sirenes, que provoquen poc després l'extinció de la llum elèctrica. Ja s'acaba aleshores, de tota manera, aquell malson de xiulets, que s'ha produït dues vegades més amb característiques idèntiques.

Han estat en total 24 canonades, disparades en tres sèries de vuit, durant uns vint minuts. Per raons de simple prudència, l'alarma no s'aixeca fins a les onze i cinc. Segons nota oficial, hi ha hagut rèplica de l'artilleria de costa.

La fàbrica sofreix en realitat pocs efectes, però n'hauria rebut força més si els edificis pròxims no haguessin interrom-

ELS IMPACTES PRODUITS MOSTREN LA TRAJECTÒRIA DELS PROJECTILS DISPARATS PEL CREUER ITALIÀ, SITUAT A L'ALÇADA DEL POBLENOU, CONTRA LES FÀBRICUES D'ARMAMENT.

put abans la part final d'algunes trajectòries. Un cert nombre de trets mostra, per contra, una imprecisió major.

És remarcable que la sensació que els projectils “passaven damunt la casa” hagi estat molt viva en zones com l'Esquerra de l'Eixample, forçosament apartada de la trajectòria de foc en un quilòmetre com a mínim.

El gros dels impactes es produeix en el sector més o menys situat entre la fàbrica i l'avinguda del 14 d'abril (avui Diago-

nal), entre els carrers de Còrsega i Rosselló, amb desviacions a l'esquerra cap al carrer Bailèn i en edificis antics de Gràcia molt pròxims a ell. Un dels projectils fa destrosses a la barana del terrat de la casa situada al carrer de Còrsega, xamfrà amb el de Bailèn. Al carrer de Mallorca, entre Llúria i Claris, el Col·legi d'Advocats situat al carrer de Mallorca 253 —que publicarà una nota de protesta— sofreix alguns danys. Bastant més avall, al carrer del Consell de Cent 452 és tocada una fàbrica de material de guerra. Hi ha desviacions cap a la dreta que causen desperfectes a la línia de tramvies, sobretot al carrer de Nàpols, on es desprenen uns cables de l'enllumenat. S'originen dos incendis que han de ser sufocats pels bombers. La premsa no detalla amb gaire precisió la zona dels impactes, invocant raons de discreta prudència. Amb tot, es filtraran alguns detalls sobre els efectes a Gràcia, i els esments fets amb referència als carrers de Nàpols i del Consell de Cent, així com el dels incendis.

De moment el bombardeig produeix 16 morts —8 homes i 8 dones— i 20 ferits —12 homes i 8 dones—. La nova, divulgada de manera oficial, causa una consternació tremenda.

L'atac causa un gran enrenou a la ciutat, on és percebut com el primer bombardeig encara que, com hem vist, es tractava del tercer. T. Caballé Clos¹¹ ho descriu així:

¡Primer bombardeo sufrido por Barcelona durante la guerra! A eso de las diez menos cinco minutos de la noche, un estampido enormísimo y tras éste, otro igual y otros menos intensos, alarmaron al vecindario. La ciudad fue bombardeada, desde el mar, por uno o más buques, alejados o no de nuestra costa, pues no pudieron ser vistos.

Joaquim Renart¹², més planer, també dóna la seva versió:

A tres quarts de deu de la nit passada, vigília del sant de la Tina, hi ha hagut un bombardeig que ha durat cinc

minuts. El soroll i el pànic han estat fantàstics. Les cases retronien i la gent no sabia ben bé què passava. S'han apagat els llums, els reflectors no han funcionat. Al cap d'una hora s'ha tornat a encendre el llum i la ràdio ha anunciat que el perill ja havia passat. Més tard s'ha sabut que havia estat un vaixell faciós que havia enfilat els trets pel cantó de Gràcia, per on es veien baixar ambulàncies i molta gent que corria.

Teodor Garriga¹³, locutor de la ràdio oficial de la Generalitat, Ràdio Associació, situada a la Rambla dels Estudis 8, visqué l'episodi des de la seu de l'emissora i el recull en les seves memòries amb les imprecisions esmentades, inclosa la creença popular sobre l'autoria de l'agressió:

El vaixell de guerra "Canarias" havia canonejat brutalment la capital catalana, el 14 de febrer de 1937, a les deu del vespre. L'atac anava dirigit contra la fàbrica de material de guerra Elizalde, situada a les cruïlles del passeig de Sant Joan-Rosselló-Còrsega i Bailèn, que va ser el primer bombardeig que patí la ciutat i que ocasionà moltes víctimes.

A les primeres explosions ens precipitàrem als balcons de la Ràdio que donaven a la Rambla, on vaig poder observar com els milers d'ocells que branquejaven plàcidament entre els plàtans fugien espordits en direcció a la plaça de Catalunya. Molts d'ells morrien esclafats en topar contra els vidres de les cases; al balcó de la Ràdio en vam trobar bastants de morts.

Garriga també ens informa que:

Des d'aquell dia [el 13 de febrer], i amb la col·laboració del Servei de Defensa Passiva, es va establir una informació permanent a la Ràdio per a poder advertir la població civil del perill de bombardeig. Quan aquell

servei detectava que els avions enemics es dirigien a Barcelona donava l'alerta general, i per ràdio el locutor de torn llegia un text redactat prèviament que donava les instruccions necessàries perquè els ciutadans abandonessin les seves cases amb ordre i anessin als refugis.

Aquest text radiat, que esdevindria famós, s'expressava en aquests termes:

Atenció barcelonins! Hi ha perill de bombardeig, aneu amb calma i serenitat als vostres refugis. La Generalitat de Catalunya vetlla per vosaltres.

L'endemà de l'atac, dia 14, que s'escau en diumenge, veu afluir a la zona afectada una forta concurrència de curiosos. Un d'ells és Joaquim Renart¹⁴, que queda fortament impressionat:

Al matí s'han conegut els efectes del bombardeig. Ho he anat a veure i fa pànic. Es veu que l'objectiu eren les cases que fan material de guerra, i algunes com la casa Rivière i la casa Elizalde han estat tocades. Moltes cases del voltant n'han rebut les conseqüències: balcons arrencats, façanes destruïdes, forats a terra i arbres tallats en rodó. Els desperfectes eren per tot arreu: pisos alts, porteries, primers, segons... Contra aquesta malvestat no hi ha defensa.

El dia 16 són enterrades solemnement les víctimes de l'atac. Presideixen la cerimònia Lluís Companys i altres membres del Govern de la Generalitat.

Entre els ferits es produiran encara dues defuncions: la d'una dona, que serà enterrada el dia 19, i la d'un home, enterrat el 23. Així la xifra final de baixes se situa en 18 morts i 18 ferits.

La investigació

La conselleria de Defensa de la Generalitat, que té immediates sospites que l'atac no pot ser degut a cap vaixell espanyol, exhorta la població perquè reculli i lliuri tots els trossos de metralla dels projectils enemics que puguin aconseguir. La crida té molt d'èxit i s'obtenen així fragments en gran nombre, alguns d'ells molt significatius per a un estudi que es realitza immediatament.

En resulta un informe complet. N'hi ha ressons diversos a la premsa del dia 16, i l'endemà és publicada per *La Vanguardia* una entrevista amb el tinent coronel Vicenç Guarner, presumiblement l'autor directe de l'informe. Guarner, un dels militars més capacitats del bàndol republicà, és ara sotssecretari de Defensa de la Generalitat.

Segons es desprèn de la investigació, tots els projectils disparats són de 6 polzades (152,4 mm). Les inscripcions dels obusos, ben llegibles en algunes restes, demostren que han estat fabricats a Gènova l'any 1935, quan els vaixells espanyols n'usen només de fabricats per la SECN (*Sociedad Española de Construcciones Navales*). D'això sol ja es pot deduir que l'agressor és italià. Hi ha més: el *Canarias*, com el bessó *Baleares*, no té peces de 6 polzades (les tenen de 8, amb alguns antiaeris més petits). Només té peces de 6 polzades el creuer *Almirante Cervera*, però els serveis d'informació el situaven al sud d'Espanya el 13 de febrer. Tot això assenyala com a únic atacant possible algun creuer italià. N'hi ha sis amb canons de 6 polzades, però com que el vaixell del dia 13 ha fet foc en 3 sèries de 8 canonades, cal pensar en una unitat que tingui precisament 8 boques del calibre indicat. Aquesta circumstància exclou quatre dels sospitosos i assenyala el *Luigi Cadorna* o un company bessó, l'*Eugenio di Savoia*.

La gravetat d'aquestes afirmacions és extraordinària. Bo i més que l'endemà del canoneig de Barcelona, durant la nit del 14 de febrer, n'hi ha hagut un altre sobre la zona marítima de València, amb impactes a l'hospital de sang de la platja de

Natzaret i una xifra de víctimes també important: 14 morts i 60 ferits. La premsa ha fet saber que els projectils usats en aquest bombardeig valencià són de característiques idèntiques als caiguts sobre Barcelona la nit anterior.

Així, resulta que les dues més grans ciutats marítimes de la República, Barcelona i València, han estat bombardejades de manera cruenta, sense cap mena de provocació, per un creuer italià, és a dir d'un país no bel·ligerant.

Aquesta encertada conclusió de l'informe de la conselleria de Defensa de la Generalitat —que seria confirmada molts anys després per dades i documents que aleshores es desco-neixien, i que atribueixen l'autoria de l'atac al creuer italià *Eugenio di Savoia*— és ignorada, però, pel Govern de la República. Contràriament, el canoneig contra Almeria, protagonitzat pel cuirassat alemany *Deutschland* el 30 de maig de 1937, serà presentat com la mostra més descarada de la intervenció estrangera en el conflicte.

El motiu pel qual serà silenciada la identitat de l'agressor de Barcelona i València admet múltiples interpretacions però, en qualsevol cas, serà el factor decisiu perquè qualli la creença generalitzada que s'havia tractat del *Canarias*, incrementant així el prestigi bèl·lic del creuer espanyol. L'episodi, doncs, quedarà fixat a la memòria barcelonina com “el bombardeig del *Canarias*” per antonomàsia.

Notícies de premsa

En tractar-se del primer atac efectiu contra Barcelona, la premsa s'estén en recomanacions d'unitat i serenitat. Sembla que hi hagué gran confusió i trets de les forces de l'ordre i de particulars que disposaven d'armes i sortiren al carrer. Fins i tot es parla d'un ciutadà que volgué defensar-se del canoneig disparant al vaixell amb una pistola. *La Humanitat*, en la seva edició del 16 de febrer, es fa ressò de l'escàndol per l'intervencionisme estranger i el president Companys informa sobre l'abast de les investigacions.

El bombardeig de dissabte

En la nostra edició del diumenge ja donàrem compte, encara que breument, de la criminal i covarda agressió de què havia estat objecte la nostra capital per part d'un vaixell facciós. El fet no té qualificatiu, tenint en compte que els pirates compten amb l'impunitat que representa atacar una capital com és la nostra, completament oberta al mar. Ampliarem ara aquella informació, si bé els nostres lectors hauran de fer-se càrrec que no podem ser massa extensos en detalls; cal mesurar les informacions, com caldria també que el públic mesurés les seves converses, car hom ignora si la persona que podem tenir al costat és un agent de l'espionatge facciós, el qual els fets ens vénen demostrant que treballa intensament a casa nostra.

Eren aproximadament tres quarts de deu del vespre del dissabte quan els barcelonins es veieren sorpresos pel retrunyir d'unes canonades. Hom cuità a refugiar-se als llocs assenyalats, complint ordenadament totes les consignes del cas. Les explosions que s'oïren demostraven palesament que no era pas sobre el port ni lluny de la capital on anaven dirigits els obusos. Hom pogué oir xiular per damunt de Barcelona els projectils que ens llançaven els pirates facciosos des del mar.

Moments després d'ésser oïdes les primeres explosions, funcionaren tots els serveis d'alarma, i pocs minuts després quedà la ciutat completament a les fosques. El xiular de les canonades, així com el ressò de les explosions pogué ésser oït per espai d'uns vint minuts, al mateix temps que hom oïa també les descàrregues que contínuament feien sobre l'enemic les nostres bateries de defensa costera.

Fins a les onze i cinc minuts de la nit no foren donats els senyals que el perill havia acabat, i es procedí nova-

ment a l'encesa de l'enllumenat de Barcelona. Durant tot el temps que estigué la capital a les fosques hom podia observar com es feien complir severament al carrer totes les ordres de prevenció per a aquells casos.

Els bombers i els serveis d'ambulància sanitària hagueren d'acudir a diversos llocs de la capital per haver resultat víctimes del canoneig diverses persones de la població civil.

El balanç de la criminal agressió de dissabte ha estat dolorós. Disset morts i quinze ferits de més o menys gravetat, i bon nombre de destrosses dintre de la població.

El fet de dissabte és criminal fins al seu màxim grau, tota vegada que si bé hom ha dit que els pirates negres perseguen algun objectiu militar, hem de remarcar que el canoneig de dissabte sobre una capital de més d'un milió i mig d'habitants, disparant a tort i a dret sobre les finques urbanes, no té ni podrà tenir mai el qualificatiu d'episodi de guerra.

En acabar-se el bombardeig de la capital, l'emissora de la Generalitat, per mitjà d'una nota de la Conselleria de Defensa, donà compte de l'atac de què acabàvem d'ésser objecte. En la nota s'afegia que era precís que tots els ciutadans que haguessin recollit restes de la metralla i dels obusos llançats criminalment pels feixistes, els portessin a l'oficina de l'Estat Major per al seu examen. Doncs bé, aquest examen ha donat per resultat el comprovar que els obusos eren italians, puix que en la seva majoria portaven la inscripció "Genove". A més, tota la informació fins ara rebuda al Departament de Defensa assenyala clarament que el vaixell de guerra que bombardejà Barcelona era de nacionalitat italiana. Aquest fet no és més que una nova demostració davant de tots els comitès de "no intervenció" de la descarada ajuda que determinades potències estrangeres vénen donant moralment i material als criminals militars fac-

ciosos espanyols, els quals a la fi no són més que un simple instrument del feixisme internacional.

El bombardeig sofert per Barcelona del vaixell italià ha indignat sobremanera la població, la qual no ha perdut, però, la necessària serenitat imposada pel moment trist que estem vivint. El diumenge al matí, fou una immensa desfilada de públic per la barriada de Gràcia —que fou on amb més crueltat arribaren els efectes del canoneig— i altres llocs en els que els obusos del feixisme ocasionaren destrosses i metrallaren víctimes innocents entre la confiada població civil. Aquesta primera i descarada agressió a Barcelona servirà, sens dubte, per a ajuntar més tots els estaments socials i polítics en aquesta cruenta lluita contra el feixisme, fins a portar-nos a una esclatant victòria.

La Humanitat, 16 de febrer de 1937:

L'honorable President de Catalunya rebé ahir al migdia els periodistes, i els féu les següents manifestacions:

—He estat reunit aquest matí amb els directors de diaris, per parlar de les notícies que es publiquen i de les campanyes que es fan, i hem tingut, respecte de tot això, un canvi d'impressions.

Ara fa un moment —va afegir el senyor Companys— he rebut informacions segons les quals ha estat bombardejada la població de València, i que ara mateix ha estat bombardejat Portbou. Ja vàrem presenciar l'atac contra la població civil de Barcelona dissabte passat, que van llançar bombes que han produït lamentables desgràcies i que no són més que una altra manifestació de la sàdica crueltat i del menyspreu al dret de gentes dels facciosos. Com haveu vist, Barcelona ha rebut l'atac amb indignació, que no li ha fet ultrapassar, però, la seva peculiar serenitat ni les seves fredes virtuts de guerra i que no ha de fer més que augmentar el coratge de tots

els elements antifeixistes als efectes de multiplicar l'eficàcia de la pròpia responsabilitat i de la nostra voluntat infrangible de guanyar la guerra i vèncer els instruments del feixisme internacional.

Si aneu a la Conselleria de Defensa podreu comprovar com tots els projectils llançats sobre Barcelona són de fabricació italiana. Hi ha respecte a aquesta qüestió altres extrems dels quals m'abstinc, per ara, de donar cap referència, però que són importants respecte al vaixell agressor.

El primer episodi, doncs, de guerra de la nostra ciutat ha refermat més que mai la unitat a tots els fronts de la República, la nostra ferma seguretat de vèncer i la convicció segura que la victòria ja no se'ns pot escapar de les mans.

Els senyor Companys, en acomiadar-se dels periodistes, digué que possiblement a la tarda arribarien els consellers que anirien a València a reunir-se amb la ponència del Govern de la República, i que avui probablement es reunirà el Consell.

A la reunió a què es referí el President, dels directors de diaris de la nostra ciutat hi assistiren representants de tota la premsa local excepte de "Solidaridad Obrera".

---

¹ Joaquim Renart, *Diari 1918-1961. La guerra: volum sisè (1936-1939)*, Proa, Barcelona 2003, p. 82-83.

² Àlvaro Fuentes, *El crucero "Canarias" proa a la victoria*, Espasa-Calpe, Madrid 1940, p. 81.

³ J.L.Paz Durán, *28 meses a bordo del "Canarias" (1936-1939)*, A Coruña 1991, p. 49-50

⁴ T. Caballé Clos, *Barcelona Roja. Dietario de la Revolución (julio 1936-enero 1939)*, Librería Argentina, Barcelona 1939, p. 64.

⁵ Joaquim Renart, *op. cit.* p. 93.

⁶ Joaquim Renart, *op. cit.* p. 96.

⁷ Joaquim Renart, *op. cit.* p. 101.

⁸ Vicenç Guarner, *op. cit.* p. 214-215.

⁹ Joaquim Renart, *op. cit.* p. 139.